

Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως εἶνε κινητήριοι δυνάμεις. Τούτων ἡ ἔρευνα ἀποτελεῖ τὸ ἔργον καὶ τὸν σκοπὸν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες ἀνάγουσι πᾶσαν μεταβολὴν εἰς τοὺς νόμους τῆς μηχανικῆς. Οὕτω ἡ φύσις προσέλαβε τὸν χαρακτήρα ἐνιαίου τινὸς ὅλου, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη συνέχονται πρὸς ἄλληλα ὡς ἀδιάσπαστος ἄλυσος αἰτίων καὶ αἰτιατῶν πειραματικῶς ἀποδεικνυομένων. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μηχανοκρατικῆς ταύτης ἀντιλήψεως ἐπὶ τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς κατηνέχθη κατὰ τοῦ βιταλισμοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων καίριον πλήγμα, διότι αἱ λειτουργίαι τῆς ζωῆς ἐφαίνετο ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐξηγηθῶν διὰ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημικῆς ἐνεργείας, ἀποκλειομένης πάσης ἄλλης ἀρχῆς πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς.

Ο ΥΛΙΣΜΟΣ

Ἡ μηχανοκρατικὴ ἀντίληψις τῆς φύσεως ἀπαιτεῖ ἵνα ὅλα καθόλου τὰ φαινόμενα ἐρμηνεύωνται ἐκ τῆς κινήσεως ὑλικῶν ἀτόμων. Ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰς τὴν φυσιολογίαν ἄγει εἰς τὴν ἀπόπειραν ὅπως καὶ τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἐρμηνευθῶσιν ἐκ τῶν προϋποθέσεων τῆς χημείας. Εἰς τὰς λειτουργίας δὲ τῆς ζωῆς περιλαμβάνονται ταχέως καὶ τὰ ψυχικὰ καθόλου φαινόμενα. Εἰς τοῦτο μεγάλως συνετέλεσεν ἀφ' ἐνὸς ἡ κατάδειξις τῆς στενῆς συναρτήσεως τοῦ ψυχικοῦ βίου πρὸς τὰς λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ὑπὸ τοῦ Δαρβίνου προβληθεῖσα ἐξήγησις τῆς ἐξελίξεως τῶν ὄντων. Δι' αὐτῆς ἐτίθετο ἐκποδὸν τὸ τελευταῖον καὶ σπουδαιότατον ἐμπόδιον τῆς μηχανοκρατικῆς ἀντιλήψεως τῶν ὀργανικῶν ὄντων, ἡ σκοπιμότης, ἐξηγουμένη διὰ τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς κατὰ τὴν προσαρμογὴν τῶν ὀργανισμῶν ἐν τῷ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνι. Τοιοῦτοτρόπως ἡ φυσιολογία τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἡ δαρ-

Δούβαρι, Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας, τ. Β'

βίνειος θεωρία παρέχουσι τὴν ἀφορμὴν πρὸς τὴν ὑλιστικὴν κίνησιν τοῦ δευτέρου τρίτου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἣτις ἐμφανίζεται ὑπὸ τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτῆς μορφήν ἐν Γερμανίᾳ. Ἡ φιλοσοφία τοῦ πρώτου τρίτου τοῦ αἰῶνος εἶχεν ἀναλάβει τὴν τιτάνειον προσπάθειαν νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν ἐσωτάτην οὐσίαν τοῦ κόσμου καὶ νὰ ἐνώσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ καθολικὸν πνεῦμα τοῦ σύμπαντος διὰ τῆς καταδείξεως τῆς ταυτότητος αὐτῶν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτὴν πιστεύουσιν οἱ ὑλισταὶ ὅτι εἶνε καιρὸς νὰ ἀφοσιωθῇ ὁ ἀνθρώπος εἰς τὰ πραγματικὰ καθήκοντα τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βίου. Σκοπὸς αὐτῶν εἶνε ἡ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου ἀφύπνισις τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν φύσιν καὶ ἡ καθοδήγησις εἰς τὴν χαρὰν, τὴν ὁποίαν χαρίζει ἡ φυσικὴ ὑπαρξις, αἱ ἀπολαύσεις αὐτῆς καὶ τὰ καθήκοντα τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλει. Διὰ τοῦτο τὸ ἔργον τῶν ὑλιστῶν φέρει χαρακτῆρα Διαφωτίσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἀποσκοποῦσιν εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς παραδόσεως καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν προλήψεων. Διὰ τὸν λόγον ὅμως τοῦτον καὶ ἐμφανίζει ἡ προσπάθεια αὐτῶν ὅλα τὰ κακὰ τῆς Διαφωτίσεως, ὡς ἐξ ἄλλου ἀποδεικνύει ὅτι, παρὰ τὴν πεποίθησιν αὐτῶν ὅτι ὁμιλοῦσιν ἐξ ὀνόματος τῆς ἐπιστήμης, ἡ ἐσωτάτη πηγὴ τῆς κοσμοθεωρίας αὐτῶν εἶνε ἐντελῶς προσωπικὴ, ὡς πάσης κοσμοθεωρίας. Ἡ κοσμοθεωρία αὕτη διεδόθη εὐρύτατα κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ μόλις τὸ παρὸν κατώρθωσε ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῆς, ἂν καὶ παραμένῃ πάντοτε ζωντανὴ μεταξὺ τῶν μὴ αὐστηρῶς ἐπιστημονικῶν κύκλων. Κύριοι λόγοι τῆς διαδόσεως αὐτῆς εἶνε ἡ ἐποπτειακὴ σαφήνεια, ἡ ἐνότις καὶ ἡ γονιμοποιὸς δύναμις τῆς μηχανοκρατικῆς ἀρχῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται. Κυριωτάτη δὲ ἔλλειψις αὐτῆς εἶνε ἡ ἀνεπάρκεια τῶν γνωσιολογικῶν βάσεων. Ἡ διάσεισις αὐτῶν ἐπήνεγκε τὴν πτώσιν τοῦ ὅλου ὑλι-

στικοῦ οἰκοδομήματος. Τὰ πρῶτα δὲ κατ' αὐτοῦ βλήματα ἔξεπορεύθησαν ἔξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιστήμης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη τὸ οἰκοδόμημα. Διότι τὸ ἀβάσιμον τοῦ δογματικοῦ τούτου ὑλισμοῦ κατέδειξε πρώτη ἡ φυσιολογία τῶν αἰσθήσεων, ἣτις συνδέεται πρὸ πάντων πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Χέλμχολτς καὶ ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀφωρμήθη ὁ Δὺ-Μπουά-Ραιμόν, ἵνα καταδείξῃ τὰ ὅρια τῆς φυσικῆς γνώσεως.

Οἱ σημαντικώτεροι κήρυκες τῆς ὑλιστικῆς Διαφωτίσεως, ἣτις ἐμφανίζει διαφόρους ἀποχρώσεις, εἶνε οἱ ἀκόλουθοι. Ὁ Δουδοβῆκος Βύχνερ (1824 - 1899), κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ ὑλισμὸς δὲν εἶνε μεταφυσικὸν σύστημα, ἀλλὰ ἀναγκαῖον πόρισμα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὑλῆ καὶ δύναμις εἶνε αἱ δύο βασικαὶ ἔννοιαι τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως. Ἐπειδὴ δὲ αὗται συνδέονται ἀναποσπᾶστως πρὸς ἀλλήλας, δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ κόσμος εἶνε τὸ σύνολον ὕλης καὶ δυνάμεως, καὶ μάλιστα ἀναίτιος, ἀναρχος καὶ αἰώνιος. Ὑπερφυσικὸν αἷτιον αὐτοῦ ἀποκλείεται, ὡς ἀποκλείονται καὶ τὰ τελικὰ αἷτια. Ὅ,τι καλοῦμεν ψυχὴν εἶνε ἀπλῶς τὸ σύνολον τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐγκεφάλου, ὡς δεικνύει πρὸ πάντων ἡ στενὴ συνάρτησις μεταξὺ ψυχικῶν φαινομένων καὶ ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν. Αἱ ιδέαι αὗται οὐδεμίαν ἐπιφέρουσι κατὰ τὸν Βύχνερ ζημίαν εἰς τὴν ἠθικὴν, περὶ τῆς ὁποίας ἐνδιαφέρονται ὅλοι οἱ ὑλισταί, δυνάμενοι ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἰδεολόγοι. Αὕτη τὴν πηγὴν αὐτῆς ἔχει εἰς ἔνστικτα καὶ συνηθείας, αἷτινες ἀναπτύσσονται κατ' ἀνάγκην εἰς πᾶσαν ζωϊκὴν καὶ ἀνθρωπίνην κοινότητα. Ὁ νόμος ὅστις διέπει αὐτὴν εἶνε ἡ ἀλληλεγγύη, ἄνευ τῆς ὁποίας εἶνε ἀδύνατος ἡ ζωὴ καὶ ἡ πρόοδος.

Ἐρνέστος Χαϊκελ (1834 - 1919), ὅστις ἐστηρίχθη κυρίως ἐπὶ τῆς δαρβινείου θεωρίας καὶ τοῦ ὁποίου τὸ σύστημα δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὑλοζωϊσμὸς, εἰ καὶ

ὁ ἴδιος καλεῖ αὐτὸν μονισμόν ὑπὸ τὸ κράτος ἀφορήτου συγχύσεως ἐννοιῶν. Ἐκ συμφώνου πρὸς τὸν Γκαϊτε, τὸν ὁποῖον ὅμως κατὰ τὸ πλεῖστον παρανοεῖ, δέχεται ὅτι οὔτε πνεῦμα ἄνευ ὕλης οὔτε ὕλη ἄνευ πνεύματος ὑπάρχει. Τὰ ἄτομα ἤδη κέκτηνται ψυχικὰς ιδιότητας, αἴσθημα καὶ βούλησιν. Ἀλλὰ τὴν ψυχὴν ταύτην τῶν ἀτόμων, διὰ τῆς ὁποίας διακρίνεται ὁ μονισμὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίως ὑλισμοῦ, ἐκδέχεται ὁ Χαϊκελ ὡς ἴδιον εἶδος ὑλικῆς ἐνεργείας, ἀντικαθιστῶν τὴν μεταξὺ πνεύματος καὶ ὕλης ἀντίθεσιν διὰ τῆς μεταξὺ ὕλης καὶ δυνάμεως ἢ ἐνεργείας. Ἐν ὀνόματι τῆς κοσμοθεωρίας ταύτης ἐπιτίθεται κατὰ τῆς θρησκείας καὶ κατὰ τῆς ἰδεοκρατικῆς μεταφυσικῆς, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τῶν τριῶν κεντρικῶν δογμάτων τῆς διαρχικῆς φιλοσοφίας, κατὰ τοῦ θεοῦ, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Μετ' αὐτῶν ἀπορρίπτει καὶ τὴν συνήθη ἠθικὴν, τὴν ὁποῖαν ἀντικαθιστᾷ διὰ τῆς μονιστικῆς. Ὡς κοινωνικὸν σπονδυλωτὸν ἔχει ὁ ἄνθρωπος καθῆκον οὐ μόνον πρὸς ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνήκει. Ὡς δὲ ἡ ἠθικὴ, οὕτω καὶ ἡ μονιστικὴ θρησκεία ἐδράζεται ἐπὶ τῶν δεδομένων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Εἶνε ἔμμονος, ἐνδοκοσμικὴ καὶ ξένη πρὸς πᾶσαν ἰδέαν περὶ τοῦ Ἐπέκεινα. Ἡ τριάς, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ὑποκείμενον τῆς λατρείας αὐτῆς, εἶνε τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλόν.

Γουλιέλμος Ὁσβαλδ (1853 -), ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ἐνεργητικοῦ μονισμοῦ. Ἡ κοσμοθεωρία αὐτοῦ εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς μεταβολῆς, ἣτις ἐπῆλθεν ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Διότι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος ἡ μηχανοκρατικὴ ἐρμηνεία τοῦ κόσμου ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ, ἡ φυσικὴ παρουσίασεν ἐκπληκτικὰς ἀνακαλύψεις κλονίζούσας τὴν μηχανοκρατίαν, ὁ δαρβινισμὸς προσέκρουσεν εἰς ἀνυπερβλήτους δυσχερείας καὶ ἡ βιολογία ἐτράπη πάλιν εἰς τὸν βιταλισμόν. Συνέπεια τῆς τροπῆς

ταύτης εἶνε ὁ ἐνεργητικὸς μονισμὸς τοῦ περιφήμου χημικοῦ. Κεντρικὴ ἀρχὴ ἀφ' ἧς ὁρμᾶται εἶνε ἡ ἀντίληψις τῆς ὕλης ὡς συγκεντρωμένης ἐνεργείας. Ἡ ἐννοια δὲ αὕτη τῆς ἐνεργείας ὑπόκειται βάσις οὐ μόνον τῆς περὶ φύσεως ἀντιλήψεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς περὶ βίου καὶ ἠθικῆς. Ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς καταναλώσεως ἐνεργείας, ἣτις ὅμως διαρκῶς μειοῦται κατὰ τὴν περὶ θερμότητος θεωρίαν. Ἐντεῦθεν ἐπιβάλλεται ἡ σκόπιμος χρησιμοποίησις αὐτῆς. Τοῦτο εἶνε τὸ ἔργον καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ σημασία τῆς ἐνεργείας διὰ τὸν ἄνθρωπον γεννᾷ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ "Οστβαλδ. αὐτὸ τοῦτο θρησκευτικὰ συναισθήματα ἔναντι αὐτῆς. Ἡ κοσμοθεωρία του εἶνε συγχρόνως ἡ θρησκεία τῆς ἐνεργείας, διὰ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ὁποίας δὲν ὤκνησε νὰ δημοσιεύσῃ καὶ κυριακά, «ἐνεργητικὰ» κηρύγματα.

ΟΙ ΝΕΟΚΑΝΤΙΑΝΟΙ

Αἱ ὑπερβολαί, εἰς τὰς ὁποίας ἐξετράπη ἡ γερμανικὴ ἰδεοκρατία τῶν ρομαντικῶν χρόνων, ἰδίᾳ ἡ τοῦ Σέλλιγγ καὶ τοῦ Ἐγέλου, καὶ ἡ διάδοσις τοῦ ὕλισμοῦ ἐδημιούργησαν περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὀξεῖαν κρίσιν ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπ' αὐτῆς ἐθεωρήθη ἀναγκαία ἡ ἐπιστροφὴ εἰς τὸν Κάντιον, τῆς ὁποίας κατ' ἐξοχὴν κήρυξ ἐγένετο ὁ Λάγγε κατὰ τὸ 1866. Κατὰ τὸν περίφημον συγγραφέα τῆς ἱστορίας τοῦ ὕλισμοῦ οὔτε ἡ ἰδεοκρατικὴ φιλοσοφία οὔτε ὁ ὕλισμὸς ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, τὰ ὁποῖα ὑπέδειξεν ὁ Κάντιος. Ὁ ὕλισμὸς ἔχει δικαίωμα ὑπάρξεως μόνον ὡς ἀρχὴ ἐρεῦνης ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὰ πνευματικὰ φαινόμενα δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην. Ἐξ ἄλλου ἀπορρίπτει ὁ Λάγγε καὶ τὸ πρᾶγμα καθ' αὐτὸ

τοῦ Καντίου, δεχόμενος μετὰ τοῦ Σπινόζα ὅτι τὰ σω-
 ματικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα εἶνε κατηγορήματα
 μιᾶς ἐνιαίας οὐσίας, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν δύναται νὰ
 γνωρίσῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Αἱ γνωσιολογικαὶ ἀντι-
 λήψεις τοῦ Λάγγε ἐξαρτῶνται ἰσχυρῶς ἐκ τῆς φυσιολο-
 γίας τῶν αἰσθήσεων, ὡς αὕτη ἀνεπτύχθη πρὸ πάντων
 ὑπὸ τοῦ Χέλμχοιτς. Φῶς καὶ χρώματα, ἤχοι καὶ ὄσμαι
 δὲν εἶνε ἰδιότητες πραγμάτων ἔξω ἡμῶν ὑπαρχόντων,
 ἀλλ' ὑποκειμενικὴ ἀπάτη, ἀσυνείδητος ποίησις τῶν αἰσθή-
 σεων ἡμῶν, ἣτις ὀλίγον διαφέρει τῶν φαντασιοκοπημά-
 των καὶ τῶν ὀνείρων. Τὴν θεωρίαν ταύτην, ὑπὸ τὴν ἐπί-
 δρασιν τῆς ὁποίας ὠνόμασεν ὁ Ταϊν τὰς ἀντιλήψεις
 ἡμῶν ψευδαισθήσεις, διετύπωσεν πρῶτον σαφῶς ὁ Λάγγε
 καὶ συνήγαγε τὰ ἐξ αὐτῆς συμπεράσματα. Ὁλόκληρος
 ὁ κόσμος τῆς ἐμπειρίας εἶνε προῖον τῆς ὀργανώσεως τοῦ
 πνεύματος ἡμῶν, ὡς κατὰ τὴν γνώμην του ἐδίδαξε καὶ
 ὁ Κάντιος. Τὰ πράγματα τῆς ἐμπειρίας εἶνε φαινόμενα
 μόνον, ἀνύπαρκτα αὐτὰ καθ' ἑαυτά. Διότι ὄχι μόνον τὰ
 αἰσθήματα ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ αἱ μορφαὶ τῆς νοήσεως ἐξαο-
 τῶνται ἐντελῶς ἐκ τῆς ὑφῆς τῆς ὀργανώσεως τοῦ γινώ-
 σκοντος ὑποκειμένου. Ἡ ἐπιστημονικὴ παράστασις τῆς
 ὕλης, τοῦ ἀτόμου κ.λ. εἶνε προῖον τῆς ὀργανώσεως ταύ-
 τῆς, ὅπως οἱ ἤχοι καὶ τὰ χρώματα. Οὕτως ὀλόκληρος ὁ
 κόσμος εἶνε ἀπλῶς παράστασις, προῖον τῶν αἰσθήσεων
 καὶ τοῦ νοῦ. Ἴσως ὑπάρχει ὑπερβατικὴ τις τάξις πρα-
 γμάτων καθ' αὐτά. Ἀλλ' αὕτη κεῖται πέρα τῶν ὁρίων τῆς
 γνώσεως ἡμῶν. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι οὔτε αἱ μεταφυσικαὶ
 οὔτε αἱ θρησκευτικαὶ ἡμῶν ἰδέαι εἶνε εἰς θέσιν νὰ
 ἐκφράσωσι τὴν πραγματικότητα. Ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ
 θρησκεία εἶνε ποίησις, καὶ δὴ ἀτομικὴ ποίησις, ἣ ὁποία
 διαφέρει κατὰ τοῦτο τῆς ποιήσεως τῶν αἰσθήσεων καὶ
 τοῦ νοῦ, ὅτι δὲν ἰσχύει παρὰ μόνον διὰ τὸ ἀτομον, ἐν ᾧ
 ὅτι παρέχουσιν αἱ αἰσθήσεις καὶ ὁ νοῦς κέκτηται ἰσχύον

καὶ δι' ἄλλα αἰσθανόμενα καὶ νοοῦντα ὄντα. Διότι ἡ μὲν μεταφυσικὴ καὶ ἡ θρησκεία εἶνε δημιουργήματα τοῦ καθ' ἕκαστον ἀτόμου, τὸ δὲ περιεχόμενον τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦ εἶνε προῖον τῆς ὀργανώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καθ' ὅλου. Οὕτως ἢ ἄλλως ὁ κόσμος εἶνε, συμφώνως πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην, κατ' οὐσίαν προῖον τῆς φαντασίας. Ποίησις εἶνε καὶ ἡ ὑλιστικὴ καὶ ἡ ἰδεοκρατικὴ μεταφυσικὴ. Ποίησις ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συγκλωσθεῖσα εἶνε ἡ πραγματικότης, ἀπατηλὸν φαινόμενον, ὑπὸ τοῦ καθ' ἕκαστον καλλιτεχνούμενον, αἶ μεταφυσικαὶ ἰδέαι καὶ ὁ κόσμος τῆς θρησκείας. Ἄλλ' ὁ κόσμος οὗτος τῆς θρησκείας δὲν στερεῖται νοήματος καὶ σκοποῦ. Ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην συμπληρώσεως τῆς πραγματικότητος διὰ ἰδανικοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον αὐτὸς ὁ ἴδιος δημιουργεῖ. Εἰς τοῦτο συνίσταται ἡ ἀξία τῆς θρησκείας καὶ ὡς πρὸς τοῦτο εἶνε ἀκαταμάχητος, ὡς μία λειτουργία τοῦ Παλαιστρίνα ἢ μία Παναγία τοῦ Ραφαήλ.

Ἡ ἀναβίωσις τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας ἐπετεύχθη πλήρως τὸ πρῶτον διὰ τοῦ Ἑρμαν Κόεν καὶ δὴ διὰ τοῦ ἔργου αὐτοῦ «Ἡ θεωρία τοῦ Καντίου περὶ τῆς καθαρᾶς ἐμπειρίας». Ἡ εἰς τὸν μέγαν φιλόσοφον ἀναφερομένη βιβλιογραφία ηὔξηθη καταπληκτικῶς καὶ ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ἰδρυθεῖσα Καντιανὴ Ἑταιρεία ἀπέβη ἡ πολυπληθεστέρα φιλοσοφικὴ ἔνωσις. Τοὺς Νεοκαντιανοὺς διακρίνουσι παρὰ πάσας τὰς ἀπ' ἀλλήλων διαφορὰς κοινὰ τινὰ γνωρίσματα. Οὕτω λ.χ. ὅλοι ἴστανται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς κριτικῆς μεθόδου τοῦ Καντίου, δεχόμενοι τὸ ἐξ ὑποκειμένου τῶν μορφῶν τῆς ἐποπτείας καὶ τῶν κατηγοριῶν καὶ τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητα τοῦ περιεχομένου τῆς γνώσεως. Ἐπίσης συμφωνοῦσιν ἐν τῇ ἀπορρίψει τῆς ὑπερβατικῆς μεταφυσικῆς καὶ ἐν τῇ ἀποδοχῇ τοῦ πρωτείου τοῦ πρακτικοῦ λόγου ὡς πρὸς τὴν περὶ θρησκείας ἀντίληψιν.

Ἡ κίνησις αὕτη τῶν Νεοκαντιανῶν διακρίνεται εἰς δύο περιόδους. Τῆς πρώτης γνώρισμα εἶνε ἡ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ μέθοδος, ἣτις ἐπιβάλλει τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῆς εἰς ὅλας τὰς ἀκριβεῖς ἐπιστήμας. Ἡ δευτέρα τρέπεται πρὸς τὴν ἰδεοκρατικὴν ἀξιολογίαν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Καντίου καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν νεοκαντιανῶν μεθόδων καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας καὶ τῆς θρησκείας, ἂν καὶ ἡ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ τοῦ πολέμου ἐμφανισθεῖσα ἀντιλογικὴ ροπὴ τῆς τελευταίας δεκαετηρίδος περιώρισε μεγάλως τὴν δύναμιν τῶν ἀξιωμάτων τῆς καντιανῆς γνωσιολογίας. Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς πρώτης περιόδου εἶνε γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα «σχολὴ τοῦ Μαρβούργου». Τὴν δευτέραν, τὴν τῆς κριτικῆς ἀξιολογίας, ἐγκαινιάζουσιν οἱ Βίνδελμπανδ καὶ Ρίκερτ, ὅστις ἀνέπτυξε μεθοδικῶς τὸ πρόβλημα τῶν ἐπιστημῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας ἐμφανίζουσιν οἱ Νεοκαντιανοὶ δύο κατευθύνσεις, καθ' ὅσον οἱ μὲν ὑπολαμβάνουσι τὴν θρησκευτικὴν ἰδέαν ὡς σύνολον καθηκόντων, οἱ δὲ ὡς σύνολον ἀξιών. Τὴν διάλυσιν τῆς θρησκείας εἰς ἠθικὴν ἀπαιτεῖ ὁ Κόεν, ὅστις ὅμως διέγνω περὶ τὸ τέρας τοῦ βίου τοῦ τὴν ἰδιότυπον ἀξίαν τῆς μετανοίας καὶ τῆς χάριτος. Τὴν μεταβολὴν ταύτην τῆς θρησκείας εἰς ἠθικὴν συνεπλήρωσεν ὁ Γκαϊρλανδ. Τουναντίον ὁ Νάτορπ κατείδε τὴν θρησκείαν ὡς ἰδίαν ἀξίαν τῇ βοηθείᾳ τῆς θεολογίας τοῦ Σλάϊερμάχερ. Κατ' ἀρχὰς καθορίζει τὴν ἀξίαν ταύτην ὡς ἠθικὴν καὶ ἀνθρωπιστικὴν. Βραδύτερον ὅμως συνησθάνθη ἐν τῷ γερμανικῷ Μυστικισμῷ καὶ παρὰ τοῖς Κουακέροις τὴν οὐσίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκευτικότητος, εἰς τὴν ὁποίαν προσεχώρησεν. Εἰς τὴν κοινωνικὴν αὐτοῦ ἰδεοκρατίαν ἐνέβαλε χριστιανικὰς ἰδέας καὶ αἰτήματα. Χαρακτηριστικὰ εἶνε ὅσα λέγει ἐν τῇ τελευταίᾳ του φιλοσοφικῇ ἐπιστολῇ. Ἡ παρουσία τοῦ Ἐνός, τοῦ

καθ' αὐτὸ βεβαίου καὶ ἀπολύτως ἀληθινοῦ, γίνεται αἰσθητὴ διὰ τῆς ζωντανότητος τοῦ ἀμέσου βιώματος ὡς πλήρης καὶ πραγματικὴ αἰωνιότης ἐντὸς τῆς παροδικότητος τῆς στιγμῆς. Ὁ Κύνεμαν οἰκοδομεῖ τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς θεωρήσεως. Τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Καντίου στηρίζει ἐπὶ τῆς ὑψίστης πολιτιστικῆς καὶ ἀνθρωπιστικῆς ἀξίας τῆς ψυχῆς, ἐν τῇ ὁποία διαβλέπει τὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν στενωτέρῳ συνδέσμῳ πρὸς τὴν ἀξιολογίαν πειρᾶται νὰ καθορίσῃ τὴν ἀξίαν τῆς θρησκείας ὁ Μέλις, καταντῶν εἰς μυστικὴν περὶ αὐτῆς ἰδέαν. Ἰδίαν σημαντικὴν ἀξίαν ἀναγνωρίζει εἰς τὴν θρησκείαν καὶ ὁ Heimsoeth, ὡς ἄλλως τε πολλοὶ τῶν Νεοκαντιανῶν τῆς συγχρόνου γενεᾶς μαρτυροῦσι ζωηρὸν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ αὐτῆς.

Ἡ νεοκαντιανὴ φιλοσοφία, τῆς ὁποίας ἡ ἐπίδρασις ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον καὶ ἡ ὁποία, ὡς μέλλομεν νὰ ἴδωμεν, ἀποτελεῖ ἐν τῶν γνωρισμάτων τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως τοῦ παρόντος, ἐπέδρασεν ὡς ἦτο φυσικὸν καὶ ἐπὶ τῆς θεολογίας. Ἰδρυτὴς τῆς νεοκαντιανῆς ροπῆς ἐν αὐτῇ ὑπῆρξεν ὁ Α. Ρίτσλ. Ἀπ' αὐτοῦ ἐξεπορεύθησαν καὶ ἄλλοι καὶ οἱ Χάρνακ, Wobbermin, Χέρμαν καὶ Τραίλτς.

Ο ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ

Θετικισμὸν ἢ θετικοκρατίαν καλοῦσι τὴν φιλοσοφίαν ἐκείνην ἢ ὁποία ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ θετικῶς δεδομένον ἢ τὰ γεγονότα τῆς ἐμπειρίας. Ὡς στηριζόμενος μόνον εἰς τὴν ἐμπειρίαν ἀποκρούει πᾶσαν ἰδέαν ἐπιστημονικῆς μεταφυσικῆς, τὸ δέος δὲ τοῦτο, ὅπερ ὀφείλεται ἐν μέρει εἰς τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ρομαντικῆς φιλοσοφίας τοῦ παρελθόντος, ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς φιλοσοφίας ὅλου σχεδὸν τοῦ δευτέρου

ἡμίσεος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἄλλ' ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας δὲν εἶνε ὁ μόνος λόγος τῆς ἐμφανίσεως τοῦ θετικισμοῦ. Αἱ ρίζαι αὐτοῦ ἐπεκτείνονται βαθύτερον μέχρι τῆς ἀγγλικῆς ἐμπειριοκρατίας, τῆς ὁποίας συνέχεια δύναται νὰ θεωρηθῆ. Εἰς τὴν μεγάλην αὐτοῦ διάδοσιν συνετέλεσε τὸ μὲν ἡ παρακμὴ τῆς ἰδεοκρατικῆς ἐκείνης φιλοσοφίας καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἀπογοήτευσις, τὸ δὲ ἡ πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεβλήθησαν αὐταὶ εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιβολῆς ταύτης ἦτο ἡ βαθεῖα δυσπιστία πρὸς πᾶσαν μακρὰν τῆς ἐμπειρίας συγκροτουμένην κοσμοθεωρίαν καὶ ἡ πρὸς πᾶσαν μεταφυσικὴν ἀποστροφή.

Ο ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ

Κυρίως ἰδρυτὴς τοῦ θετικισμοῦ θεωρεῖται ὁ *Αὐγουστος Κόντ* (1789-1857), ὅστις ἀναλαμβάνει τὸ ἐγχείρημα νὰ στηρίξῃ τὸ σύστημά του ἐπὶ ὠρισμένης ἀντιλήψεως περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, ἀνευρών, καθ' ἃ πιστεύει, τὸν νόμον, ὅστις διέπει τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξαρτᾶται καὶ ἡ φιλοσοφία. Τοῦτον χαρακτηρίζει ὡς νόμον τῶν τριῶν σταδίων. Ὁ πνευματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου, τόσον τοῦ ἀτόμου ὅσον καὶ τοῦ συνόλου, διατρέχει συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦτον τρία στάδια, τὸ θεολογικόν, τὸ μεταφυσικόν καὶ τὸ θεικόν. Κατὰ τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος προβάλλει ἑαυτὸν εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ πειρᾶται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ διὰ παραστάσεων πνευμάτων καὶ θεῶν, τοὺς ὁποίους πλάττει κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ. Κατὰ τὸ δεύτερον, τὸ μεταφυσικόν, ἐξακολουθεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ζητῆ ὅπως διεισδύσῃ εἰς τὴν ἐσωτάτην φύσιν τῶν ὄντων καὶ διακριβώσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῶν, οὐχὶ ὅμως τῇ βοηθείᾳ ὑπερφυσικῶν καὶ προ-

σωπικῶν ὄντων, ὡς ἡ θρησκεία, ἀλλὰ τῇ βοηθείᾳ ἀφηρημένων δυνάμεων καὶ ἰδεῶν. Κοινὸν πρὸς τὸ θεολογικὸν στάδιον ἔχει τὸ μεταφυσικὸν τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐμπειρίας. Τὸ τρίτον στάδιον, τὸ θετικόν, διακρίνεται διὰ τὴν ἀπὸ ἀπολύτων ἀρχῶν ἀπαλλαγὴν καὶ διὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς φαντασίας καὶ τοῦ νοῦ εἰς τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας. Ὁ ἄνθρωπος ἐγκαταλείπων τὴν ματαίαν ζήτησιν τῶν αἰτίων τῶν φαινομένων, περιορίζεται εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ κατὰ νόμους ἐπαναλαμβανομένου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πραγματικῶς τελουμένων ἐν τῇ φύσει. Στηρίζεται λοιπὸν ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας, ἀλλὰ συγχρόνως δὲν κατατείνει ἀπλῶς εἰς τὴν συσσώρευσιν γνώσεων, ἀλλ' ἐπιζητεῖ νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν ὑπὸ νόμων διεπομένην συνάρτησιν τῶν φαινομένων. Ἡ γνῶσις τῆς συναρτήσεως ταύτης βοηθεῖ εἰς τὴν πρόβλεψιν τῶν φαινομένων καὶ τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον. Πρὸς τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν ὅπως ἀναγάγωμεν ὅλα τὰ φαινόμενα εἰς ἓνα κοινὸν καὶ ἑνιαῖον νόμον. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο εἶνε ἀδύνατον ἀρκεῖται ὁ Κῶντ εἰς τὸν καθορισμὸν διαφορῶν ομάδων φαινομένων, εἰς τὰ ὅποια ἀντιστοιχοῦσιν ὠρισμένοι ἐπιστῆμαι. Αὗται συνδέονται πρὸς ἀλλήλας διὰ τῆς ἐν πάσαις ἐφαρμογῆς τῆς κοινῆς μεθόδου τοῦ θετικισμοῦ. Ἡ ἐφαρμογὴ ὅμως αὕτη δὲν εἶνε ἰσομερῆς, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀπλότητος τῶν διαφορῶν ἐπιστημῶν. Κατὰ ταῦτα καὶ κατατάσσονται αὗται ἀναλόγως τῆς ἀπλότητος αὐτῶν. Αἱ τὰ ἀπλούστατα φαινόμενα ἐρευνῶσαι εἶνε συγχρόνως ἐκεῖναι αἵτινες διατυπώνουσι τοὺς γενικωτάτους καὶ μάλιστα περιεκτικούς νόμους. Διὰ τοῦτο ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν διὰ τὴν ἐρευναν τῶν συνθετωτέρων φαινομένων, ἅπερ εἶνε καὶ εἰδικώτερα. Ἐντεῦθεν εἶνε φανερόν, ὅτι ὅσῳ αὐξάνει ἡ σύνθεσις τόσον περιορίζεται ἡ γενικότης εἰς τὰς διαφορούς ἐπιστήμας. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην κατατάσσ-

σει ὁ Γάλλος φιλόσοφος τὰς ἐπιστήμας κατὰ τὴν ἐξῆς σειράν: μαθηματικά, ἀστρονομία, φυσική, χημεία, βιολογία, κοινωνιολογία. Ἐκ τούτων σπουδαίαν θέσιν κέκτηται ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ ἡ κοινωνιολογία. Ὁ Κόντ πειρᾶται νὰ θεμελιώσῃ αὐτὴν ἐπιστημονικῶς ἐφαρμόζων τὴν θετικοκρατικὴν μέθοδον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς. Καὶ ἐν τῇ ἐξελίξει ταύτῃ διακρίνει τρία στάδια, τὸ στρατιωτικόν, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ θεολογικόν καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ κοινωνία συνέχεται μόνον τῇ βοήθειᾳ ἐξωτερικῆς δυνάμεως· τὸ δεύτερον εἶνε μεταβατικόν στάδιον, ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα ὑποχωρεῖ διαρκῶς πρὸ τοῦ τῆς παραγωγῆς. Ἐν τούτῳ διατελοῦμεν κατὰ τὸ παρόν. Μέλλει ὅμως νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ τοῦ βιομηχανικοῦ, ὅπερ εἶνε τὸ προσδοκώμενον θετικὸν στάδιον. Κατ' αὐτὸ ἡ κοινωνικὴ τάξις θὰ καθορίζεται ὑπὸ τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, ἡ δὲ ἀποστολὴ αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην βαίνει ἡ πρόοδος τῆς νοήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνειδότος. Αὐταὶ ὡς εἰδικῶς ἀνθρώπιναι ιδιότητες ἀποτελοῦσι τὴν βάση τῆς ἠθικῆς. Ἡ ἠθικὴ δὲ αὕτη οὔτε ἀπὸ τῆς πολιτικῆς οὔτε ἀπὸ τῆς θρησκείας εἶνε δυνατόν νὰ ἐξαρτᾶται πλέον, ἀλλὰ δέον νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν ἐνστάσεων καὶ οἱ κανόνες αὐτῆς νὰ εἶνε ἔκφρασις τῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀλληλεγγύης. Ἡ ἐξυπηρέτησις τοῦ ἀγαθοῦ τοῦ συνόλου εἶνε συγχρόνως πηγὴ ἀτομικῆς εὐδαιμονίας. Ἡ εὐδαιμονία αὕτη ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ὁποία ὑψοῦται ὑπὸ τοῦ Κόντ εἰς πραγματικὸν θεὸν μιᾶς νέας θρησκείας. Εἶνε τὸ κεφάλαιον ὅλων τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, τὸ μέγα ὄν,

τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία δέον νὰ εἶνε εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς νέου ἱερατείου, τοῦ συνόλου τῶν φιλοσόφων τῆς θετικοκρατικῆς περιόδου.

Ο ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ

Συνιδρυτῆς τοῦ νεωτέρου θετικισμοῦ παρὰ τὸν Κόντ εἶνε ὁ Ἄγγλος *Mill* (1806 - 1873), ὅστις ἀνεξαρτήτως ἐκείνου καὶ ἐξ ἄλλων ἐντελῶς προϋποθέσεων ἀνέπτυξε τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς θετικῆς φιλοσοφίας. Αἱ προϋποθέσεις αὗται εἶνε φύσεως ψυχολογικῆς καὶ γνωσιολογικῆς, ἐνῶ ὁ Γάλλος φιλόσοφος ἐξεκίνησεν ἐκ τῆς καθαρῶς ἀντικειμενικῆς θεωρήσεως τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ *Mill* συμφωνεῖ ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πρὸς τὸν Μπέρκλεϋ. Καὶ αὐτὸς ἐκδέχεται τὴν ὕλην ὡς τὴν διαρκῆ δυνατότητα διὰ τὴν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψιν. Τὰ ἀντικείμενα εἶνε τὸ μὲν πραγματικά, τὸ δὲ δυνατὰ ἀντιλήψεις, ὅπισθεν τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει ὕλη δυνάμην νὰ γίνῃ ὑποκείμενον ἐμπειρίας οὔτε πρᾶγμα καθ' αὐτό. Ἡ ἀναβίωσις αὕτη τῆς κεντρικῆς ἰδέας τοῦ Μπέρκλεϋ διὰ τοῦ *Mill*, ὅτι δηλαδή τὰ ἀντικείμενα εἶνε νοητὰ μόνον ὡς περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως, ἤσκησε πολλὴν ροπὴν ἐπὶ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, διὰ πολλοὺς τῶν ἐκπροσώπων τῆς ὁποίας κέκτηται θεμελιώδη σημασίαν ἢ παράστασις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὡς συμπλέγματος ἀντιλήψεων ἀσχέτων πρὸς πᾶσαν ὕλην ὑποκρυπτομένην ὅπισθεν αὐτῶν. Εἰς τὴν ἀντίληψιν ταύτην περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου κατήντησεν ὁ *Mill* τῇ βοήθειᾳ τῶν αὐστηρῶς ἐμπειρικῶν προϋποθέσεων αὐτοῦ. Ἡ φιλοσοφία του στηρίζεται ἐντελῶς ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας. Τοὺς συλλογισμοὺς ἡμῶν σχηματίζομεν ἐπὶ τῇ βάσει συνειρμοῦ τῶν παραστάσεων καὶ χωροῦντες ἀπὸ μερικῆς περι-

πτώσεως εἰς ἄλλην μερικὴν περίπτωσιν διὰ τῆς ἐπαγωγῆς. Ἡ ἐπὶ γενικῶν καὶ ἀφηρημένων ἀρχῶν στηριζομένη ἀπόδειξις εἶνε πραγματικῶς φαῦλος κύκλος. Ὁ παραγωγικὸς συλλογισμὸς, λ.χ. «Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε θνητοί, ὁ Σωκράτης εἶνε ἄνθρωπος, ἄρα ὁ Σωκράτης εἶνε θνητός», δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν τῆς θνητότητος τοῦ Σωκράτους. Διότι ἡ θνητότης ὅλων τῶν ἀνθρώπων περικλείει ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν τοῦ Σωκράτους καὶ κατ' ἀκολουθίαν προϋποτίθεται ἤδη ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ἀποδειχθῇ. Ἡ πραγματικὴ ἀπόδειξις τῆς θνητότητος τοῦ Σωκράτους δὲν δύναται νὰ παραχθῇ ἐκ τῆς γενικῆς ἐκείνης προτάσεως, ἀλλὰ στηρίζεται μόνον ἐπὶ τῆς προσδοκίας ἡμῶν, ὅτι ὁ Σωκράτης θὰ ἀποθάνῃ, ἐπειδὴ καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι ἀπέθανον. Ἡ γενικὴ ἐκείνη πρότασις εἶνε ἀπλῶς διατύπωσις τῆς προτέρας ἡμῶν ἐμπειρίας, τὴν ὁποῖαν χρησιμοποιοῦμεν χάριν ἀπλουστεύσεως. Ἐντεῦθεν συνάγει ὁ Μίλλ ὅτι πᾶσαι αἱ γενικαὶ ἡμῶν ἀρχαὶ κατὰγονται ἐκ τῆς ἐμπειρίας, ὅτι εἶνε συνειρμὸς παραστάσεων ἐκ τῆς ἐμπειρίας καταγομένων. Εἶνε διατυπώσεις μόνον, τὰς ὁποίας σχηματίζομεν ἐπὶ τῇ βάσει ἐπὶ μέρους ἐμπειρικῶν περιπτώσεων. Ἡ βεβαιότης ἐπομένως αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὴν ἐμπειρικὴν αὐτῶν βάσιν. Τοῦτο ἰσχύει δι' ὅλας τὰς γενικὰς προτάσεις, ἀκόμη καὶ διὰ τὸν νόμον τῆς αἰτίας καὶ τὰ λογικὰ καὶ μαθηματικὰ ἀξιώματα. Ἡ λογικὴ ἀναγκαιότης, τὴν ὁποῖαν ἐμφανίζει, εἶνε κατ' οὐσίαν ψυχολογική, ἔκφρασις ἀπλῶς τῆς ἰσχύος τοῦ συνειρμοῦ τῶν παραστάσεων. Οὕτως ὁ Μίλλ ἐπαναλαμβάνει τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Χιούμ, ὅστις τὴν συνήθειαν ἐθεώρησεν ὡς βάσιν τῆς γνώσεως. Εἶνε φανερόν ὅτι τοιαῦτα ἀξιώματα στεροῦνται καθολικοῦ κύρους, ἐπειδὴ δὲν εἶνε δυνατόν νὰ στηριχθῇ ἀντικειμενικὴ ἀναγκαιότης ἐπὶ τοῦ ἀπλοῦ συνειρμοῦ τῶν παραστάσεων καὶ τῆς ἐμπειρίας.

Οὕτως ἡ ἐμπειριοκρατία τοῦ Μίλλ κατανατᾶ εἰς τὸν σκεπτικισμόν ὡς εἰς τελευταίαν συνέπειαν αὐτῆς. Ὡς δὲ ἐν τῇ γνωσιολογίᾳ ἐμφανίζει ὁ Μίλλ πολλὴν συγγένειαν πρὸς τὸν Μπέρκλεϋ καὶ τὸν Χιούμ, οὕτως ἐξαρτᾶται ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν του φιλοσοφίαν ἀπὸ τοῦ Μπένθαμ. Ὁμοίως πρὸς αὐτὸν εἶνε καὶ ὁ Μίλλ ὠφελιμαρχικός, δεχόμενος ὅτι μοναδικὸν φυσικὸν κριτήριον τῆς ἠθικῆς ἀξίας καὶ ἀπαξίας εἶνε τὰ ὠφέλιμα ἢ βλαβερὰ ἐπακολουθήματα τῆς πράξεως. Τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὠφελιμαρχικῆς ταύτης ἀρχῆς ἀντλεῖ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἔχει κατὰ τοιοῦτον τρόπον δημιουργηθῆ, ὥστε οὐδὲν ἄλλο νὰ ἐπιθυμῇ πλὴν τῆς εὐτυχίας. Σκοπὸς τῶν πράξεων ἡμῶν εἶνε ἡ εὐτυχία αὕτη, καὶ δὴ ὄχι μόνον ἡ ἀτομική, ἀλλ' ἡ τοῦ συνόλου, ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ τὸ ἠθικὸν συναίσθημα ὀφείλει τὴν γένεσίν του κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν μορφωτικὴν ἐπίδρασιν τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων. Ἡ συμβίωσις δίδει εἰς τοὺς ἀνθρώπους κοινούς σκοποὺς καὶ ἀναγκάζει αὐτοὺς ὅπως προσέχωσιν ἀλλήλους. Οὕτω γεννῶνται κατ' ὀλίγον τὰ κοινωνικὰ ὀρμέμφυτα, τὰ ὁποῖα ἀπαλλάσσουν τὴν ἠθικὴν ἀπὸ τῶν ἐγωϊστικῶν ἐλατηρίων. Εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ ἄλλος τις λόγος, ψυχολογικός. Ἀγαθὰ δηλαδή, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον κατ' ἀρχὰς ὡς μέσα πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς, ὑφίστανται συνεπείᾳ τοῦ συνειρμοῦ μεταστροφὴν τῆς ἀξίας των καὶ ἐμφανίζονται ὡς ἀγαθὰ αὐτοτελῆ. Οὕτως ἡ ἀμοιβαία προσοχή, ἣτις ἦτο μέσον πρὸς τὴν ἰδίαν ἐκάστου εὐτυχίαν, ἀποβαίνει, διὰ τῆς μεταπτώσεως τῶν ἐλατηρίων, σκοπός.

ΕΡΒΕΡΤΟΣ ΣΠΕΝΣΕΡ

Ἡ δαρβίνειος θεωρία ἐδίδαξεν ὅτι αἱ ὀργανικαὶ λειτουργίαι, καὶ αὐταὶ αἱ ψυχικαί, εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς

πρὸς τὴν συντήρησιν τῆς ζωῆς ἀναγκαίας προσαρμογῆς εἰς τὸ περιβάλλον. Ἡ ἰδέα αὕτη ἤσκησε μεγάλην ροπὴν ἐπὶ τῆς γνωσιολογίας, τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ἠθικῆς καθ' ὅλον τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ὁ πρῶτος δὲ ὅστις ἀνύψωσε τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως εἰς θεμελιώδη φιλοσοφικὴν ἀρχὴν εἶνε ὁ Σπένσερ (1820-1903), καθορίσας τὰ κύρια γνωρίσματα πάσης ἐξελίξεως καὶ ὁρμηθεὶς ἐν τῇ θεωρήσει τῶν καθ' ἕκαστον ἀπὸ βιολογικῶν καθαρῶς ἐπόψεων. Ἡ γνῶσις τοῦ Ἐπέκεινα εἶνε ἀδύνατος, ἐπειδὴ κεῖται πέρα πάσης ἐμπειρίας. Ἡ ἀπόλυτος πραγματικότης παραμένει ἀγνώριστος, ὡς γίνεται φανερόν ἐκ τῆς φύσεως τῆς νοήσεως, ἣτις συνίσταται εἰς συσχετίσεις καὶ εἰς εὔρεσιν διαφορῶν καὶ ὁμοιοτήτων. Ἐκ τούτου συνάγει ὁ Σπένσερ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἔργον τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶνε ἡ μεταφυσικὴ γνῶσις τῆς πραγματικότητος ταύτης, ἀλλ' ἡ ζήτησις τῆς ἐνότητος ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν φαινομένων, τὰ ὅποια παρουσιάζει. Τὸ αὐτὸ ἐπιδιώκουσι καὶ αἱ καθ' ἕκαστον ἐπιστῆμαι. Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία διαφέρει αὐτῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τῆς ἐπὶ μέρους ἐνότητος, ἀλλὰ κατατείνει εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ὑψίστης γενικότητος, συν-ενοῦσα ἐν ἑαυτῇ τὰ πορίσματα ὅλων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν. Τὴν γνῶσιν τῆς ἐνότητος ταύτης προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχη ὁ Σπένσερ διὰ τῆς συλλήψεως νόμου κοινοῦ εἰς πάντα τὰ φαινόμενα, τοῦ ἐξελικτικοῦ νόμου. Διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς συγκρίσεως τῆς ἱστορίας τῶν φαινομένων καταντῶμεν εἰς τὴν διακρίβωσιν κοινῶν τινῶν γνωρισμάτων, τῇ βοήθειᾳ τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν γενικόν τινα νόμον τῆς ἐξελίξεως. Τὰ γνωρίσματα ταῦτα εἶνε ἡ συγκέντρωσις, ἡ διαφοροποίησις καὶ ὁ καθορισμός. Ἡ συγκέντρωσις ἐμφανίζεται ὡς συμπύκνωσις ὕλης, ἣτις ἀποτελεῖ μετάβασιν ἀπὸ καταστάσεως ἥττον συνεκτικῆς εἰς μορφήν μᾶλλον συνηρητημένην καὶ

συμπαγή. Εἶνε συνάρτησις ὕλης διεσκορπισμένης τέως ἐν τῷ χώρῳ. Ἡ διαφοροποίησις σημαίνει μετάβασιν ἀπὸ μονοειδοῦς εἰς πολυειδῆ κατάστασιν. Τοιαύτην διαφοροποίησιν ἐμφανίζει π.χ. ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, κατὰ τὴν ὁποίαν τὴν συμπύκνωσιν τοῦ πρωταρχικοῦ νεφελώματος, τὴν συγκέντρωσιν, διεδέχθη ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν πλανητῶν. Ἐπὶ τῆς τοιαύτης διαφοροποιήσεως ἐνιαίων σπερμάτων στηρίζεται καὶ πᾶσα ὀργανικὴ ἐξέλιξις. Ὁ καθορισμὸς τέλος εἶνε ἡ μετάβασις ἀπὸ ἀκαθορίστου εἰς καθωρισμένην κατάστασιν. Ἡ ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ εἰς τὸ σύνθετον ἀνόδος εἶνε συγχρόνως μετάβασις ἀπὸ τῆς ἀταξίας εἰς τὴν τάξιν, ἀπὸ μιᾶς ἀκαθορίστου συσχείσεως τῶν μερῶν εἰς μίαν μᾶλλον καθωρισμένην καὶ σταθερωτέραν. Τὰς γενικὰς ταύτας ἀρχὰς τῆς ἐξελίξεως ἐφαρμόζει ἔπειτα ὁ Σπένσερ εἰς τὰ καθ' ἕκαστον βιολογικὰ φαινόμενα. Ἡ ζωὴ εἶνε κατ' αὐτὸν διαρκῆς προσαρμογὴ ἐσωτερικῶν καταστάσεων εἰς ἐξωτερικὰς συνθήκας, ἡ δὲ ἐξέλιξις αὐτῆς συνίσταται εἰς τὴν προϊούσαν ἐπέκτασιν τῆς ἀντιστοιχίας ταύτης. Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐφαρμόζει καὶ εἰς τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν γνωσιολογίαν, προσπαθήσας οὕτω νὰ δημιουργήσῃ εἰς αὐτὰς βιολογικὰς βάσεις. Ἐπειδὴ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἐμφανίζονται συνδεδεμένα μετὰ φυσιολογικῶν λειτουργιῶν, ἀνάγκη νὰ ἐρευνῶμεν αὐτὰ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀντιστοίχων φυσιολογικῶν λειτουργιῶν. Οὕτω τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πνεύματος θεωρεῖ ὁ Σπένσερ ἀπὸ καθαρῶς βιολογικῆς ἐπόψεως. Ἀποτελεῖ μέρος τῆς καθολικῆς ἐξελίξεως τῶν ὀργανικῶν ὄντων. Ἡ γνῶσις εἶνε βιολογικὴ λειτουργία, ἡ ὁποία καθιστᾷ δυνατὴν τὴν σκόπιμον προσαρμογὴν εἰς τοὺς ὄρους τοῦ περιβάλλοντος χάριν τῆς αὐτοσυντηρησίας. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐκδοχῆς πιστεύει ὅτι συμβιβάζει πρὸς ἀλλήλας τὰς δύο γνωσιολογικὰς ῥοπὰς, τὴν ἐμπειριοκρατικὴν καὶ τὴν ὀρθολογιστικὴν. Κατὰ τὴν

πρώτην πᾶσα γνῶσις κατάγεται ἐκ τῆς ἐμπειρίας, ἐνῶ ἡ δευτέρα ἰσχυρίζεται ὅτι ὑπάρχουσι θεμελιώδεις ἔννοιαι καὶ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα ἰσχύουσιν ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἀνεξαρτήτως πάσης ἐμπειρίας. Ὁ Σπένσερ φρονεῖ ὅτι ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸ καθ' ἕκαστον ἄτομον, τὸ δίκαιον εἶνε πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἶνε ἐμπειριοκρατικός, ἐπειδὴ αἱ ἐξ ὑποκειμένου μορφαὶ τῆς γνώσεως δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν ὡς κληρονομία ἐκ προτέρων γεγονότων. Ἡ ἀναγκαῖα συσχετίσις τῶν ἰδεῶν ἡμῶν εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἐμπειρίας ἀπείρων ἀτόμων, τὰ ὁποῖα προὔπῆρξαν, ἐνισχυθεῖσα διὰ μέσου τῶν αἰώνων διὰ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως. Τοιαύτη κληρονομία τοῦ γένους πρὸς τὸ ἄτομον εἶνε καὶ τὸ συναίσθημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζει τὴν ἠθικήν. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ δὲν δύνανται νὰ παραχθῶσιν ἐκ τῆς ἐμπειρίας τοῦ καθ' ἕκαστον ἀτόμου οὔτε ὅμως πάλιν ἀνεξαρτήτως τῆς ἐμπειρίας καθόλου. Ἡ ἐκ τῶν προτέρων ἰσχὺς αὐτῶν ὀφείλεται, ὡς ἡ τῶν ἀρχῶν τῆς γνώσεως, εἰς τὴν ἐμπειρίαν τοῦ γένους, ὅπερ κληροδοτεῖ αὐτὴν εἰς τὰ ἄτομα.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ

Ἡ βιολογικὴ ἔποψις, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐθεώρησε τὸν πνευματικὸν βίον ὁ Σπένσερ, ἐσυνεχίσθη ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου ἐφηροσόθη ἰδιαζόντως εἰς τὴν γνωσιολογίαν. Ὁ Ἀβενάριους καὶ ὁ Μάχ ἴδρυσαν ἐνταῦθα τὴν βιολογικὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ὁ Νίτσε ἔγινεν εἰσηγητὴς τῆς βιολογικῆς θεωρήσεως τῶν ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Κατὰ τὴν νέαν ταύτην γνωσιολογίαν ἡ νόησις εἶνε ὀργανικὴ λειτουργία, φαινόμενον βιολογικῆς προσαρμογῆς διεπόμενον ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς φυσικῆς διαλογῆς. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη καὶ νέα ἀντίληψις περὶ τῆς